

QISHLOQ XO‘JALIGIDA DON YETISHTIRISHNING IQTISODIY
SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI

Azamqulov Nurbek Ulug‘bek o‘g‘li

TKTI Yangiyer Filiali stajor o‘qituvchisi

GULDU Mustaqil izlanuvchisi

+998994709825

azamqulovnurbek@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-9535-8220>

Annotatsiya: Ushbu maqolada qishloq xo‘jaligida don yetishtirishning iqtisodiy samaradorligini oshirishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida don ishlab chiqarishning asosiy iqtisodiy ko‘rsatkichlari – hosildorlik, mahsulot tannarxi, sof foyda va rentabellik darajasi o‘rganilib, ularning o‘zaro bog‘liqligi aniqlangan. Shuningdek, hududlar kesimida mavjud farqlar tabiiy-iqlim sharoitlari, suv resurslaridan foydalanish darajasi va ishlab chiqarish infratuzilmasining rivojlanganligi bilan asoslangan. O‘tkazilgan tahlillar natijasida agrotexnik tadbirlarni takomillashtirish, zamonaviy va resurs tejovchi texnologiyalarni keng joriy etish, ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish hamda boshqaruv tizimini samarali tashkil etish don yetishtirish samaradorligini oshirishning muhim omillari ekanligi aniqlangan. Shu bilan birga, bozor infratuzilmasini rivojlantirish va logistika tizimini takomillashtirish orqali ishlab chiqarish natijalarini yanada yaxshilash imkoniyatlari asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: don yetishtirish, iqtisodiy samaradorlik, hosildorlik, tannarx, sof foyda, rentabellik, agrotexnologiya, resurslardan foydalanish, bozor infratuzilmasi, innovatsion yondashuvlar.

Kirish. Qishloq xo‘jaligi mamlakat iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biri bo‘lib, aholining oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash, sanoatni xom ashyo bilan ta‘minlash hamda eksport salohiyatini oshirishda

muhim o‘rin egallaydi. Ayniqsa, don yetishtirish sohasi strategik ahamiyatga ega bo‘lib, u nafaqat ichki iste‘molni qondirish, balki milliy iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashda ham asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shu boisdan don yetishtirishning iqtisodiy samaradorligini oshirish masalasi hozirgi kunda dolzarb ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etmoqda.

So‘nggi yillarda qishloq xo‘jaligida bozor mexanizmlarini joriy etish, yer va suv resurslaridan oqilona foydalanish, agrotexnologiyalarni takomillashtirish hamda ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq mavjud resurslardan foydalanish samaradorligining yetarli darajada emasligi, ishlab chiqarish xarajatlarining yuqoriligi, hosildorlikning hududlar kesimida keskin farq qilishi kabi muammolar don yetishtirish rentabelligini oshirishni cheklab kelmoqda.

Mazkur sharoitda don yetishtirishning iqtisodiy samaradorligini oshirish yo‘llarini ilmiy asosda o‘rganish, ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish, hosildorlikni oshirishning zamonaviy usullarini joriy etish hamda bozor infratuzilmasini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, innovatsion texnologiyalarni keng tatbiq etish, resurs tejovchi usullarni qo‘llash va boshqaruv tizimini takomillashtirish orqali yuqori iqtisodiy natijalarga erishish imkoniyatlari kengaymoqda.

Adabiyotlar sharhi. Qishloq xo‘jaligi, xususan don yetishtirishning iqtisodiy samaradorligini oshirish masalasi ko‘plab mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan keng o‘rganilgan. Ushbu yo‘nalishda olib borilgan tadqiqotlarda don ishlab chiqarishning iqtisodiy samaradorligini belgilovchi asosiy omillar sifatida yer va suv resurslaridan foydalanish darajasi, agrotexnik tadbirlarning o‘z vaqtida va sifatli bajarilishi, ishlab chiqarish xarajatlari tarkibi hamda bozor infratuzilmasining rivojlanganligi alohida ta’kidlanadi.

Bir qator iqtisodchi olimlar qishloq xo‘jaligida samaradorlikni oshirishda resurslardan oqilona foydalanish hal qiluvchi ahamiyatga ega

ekanligini qayd etadilar. Ularning fikricha, yer unumdorligini saqlash va oshirish, suvdan tejab-tergab foydalanish hamda zamonaviy agrotexnologiyalarni joriy etish orqali hosildorlikni sezilarli darajada ko'paytirish mumkin. Shu bilan birga, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish orqali yakuniy mahsulot tannarxini pasaytirish va rentabellikni oshirish mumkinligi ilmiy asoslab berilgan. Boshqa tadqiqotlarda don yetishtirish samaradorligini oshirishda innovatsion texnologiyalarning o'rni alohida ko'rsatib o'tiladi. Xususan, yuqori hosilli navlardan foydalanish, zamonaviy texnika va mexanizmlarni qo'llash, raqamli texnologiyalar va aniq dehqonchilik usullarini joriy etish orqali ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish mumkinligi ta'kidlanadi. Bu esa nafaqat hosildorlikni oshiradi, balki mehnat unumdorligini ham yaxshilaydi.

Shuningdek, ayrim ilmiy ishlarda don yetishtirishda hududiy farqlar masalasi chuqur tahlil qilingan. Tabiiy-iqlim sharoitlari, tuproq unumdorligi, suv ta'minoti darajasi va infratuzilmaning rivojlanganligi hududlar kesimida hosildorlik va samaradorlik ko'rsatkichlarining turlicha bo'lishiga sabab bo'lishi aniqlangan. Shu bois, har bir hudud uchun moslashtirilgan agrotexnik yondashuvlarni ishlab chiqish zarurligi asoslab beriladi.

Bozor mexanizmlarini rivojlantirish masalasi ham adabiyotlarda muhim o'rin egallaydi. Tadqiqotchilar fikriga ko'ra, erkin narxlar tizimini shakllantirish, logistika va saqlash infratuzilmasini takomillashtirish, fermer xo'jaliklarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish orqali don ishlab chiqaruvchilarning manfaatdorligini oshirish mumkin. Bu esa o'z navbatida ishlab chiqarish hajmining ko'payishiga va iqtisodiy samaradorlikning ortishiga olib keladi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda don yetishtirishning iqtisodiy samaradorligini baholash va uni oshirish yo'llarini aniqlash maqsadida kompleks yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida nazariy va empirik usullar uyg'unligiga asoslanildi. Avvalo, mavzuga oid ilmiy adabiyotlar,

normativ-huquqiy hujjatlar hamda qishloq xo'jaligiga doir statistik ma'lumotlar tahlil qilindi. Ushbu bosqichda don yetishtirish samaradorligini belgilovchi asosiy omillar – yer va suv resurslaridan foydalanish darajasi, hosildorlik ko'rsatkichlari, ishlab chiqarish xarajatlari va bozor infratuzilmasining rivojlanish holati o'rganildi.

Tadqiqotning empirik qismida iqtisodiy-statistik usullardan keng foydalanildi. Xususan, so'nggi yillardagi don yetishtirish hajmi, hosildorlik darajasi, xarajatlar tarkibi va rentabellik ko'rsatkichlari dinamikasi tahlil qilindi. Taqqoslash usuli orqali hududlar kesimida mavjud farqlar aniqlanib, ularning kelib chiqish sabablari o'rganildi. Shuningdek, guruhlash usuli yordamida xo'jaliklar resurslardan foydalanish darajasi va ishlab chiqarish natijalariga ko'ra toifalarga ajratildi. Iqtisodiy samaradorlikni baholashda quyidagi asosiy ko'rsatkichlardan foydalanildi: hosildorlik (sentner/ga), mahsulot tannarxi, yalpi daromad, sof foyda va rentabellik darajasi. Ushbu ko'rsatkichlar o'rtasidagi bog'liqlik korrelyatsion va regressiya tahlili yordamida aniqlanib, samaradorlikka ta'sir etuvchi omillarning ahamiyati baholandi. Bundan tashqari, ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish va hosildorlikni oshirish imkoniyatlarini aniqlash maqsadida iqtisodiy-matematik modellashtirish usullaridan foydalanildi. Model orqali turli resurslar kombinatsiyasining yakuniy natijaga ta'siri baholanib, eng maqbul variantlar aniqlandi.

Asosiy qism. So'nggi yillarda qishloq xo'jaligi sohasida amalga oshirilayotgan tizimli islohotlar don yetishtirish hajmi va uning iqtisodiy samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Statistik ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, respublikada don ekinlari maydoni 2021–2023-yillar davomida 1580 ming gektardan 1650 ming gektargacha oshgan bo'lib, yalpi hosil hajmi mos ravishda 7,2 mln tonnadan 7,9 mln tonnagacha ko'paygan. Mazkur davrda o'rtacha hosildorlik darajasi 45,6 sentner/ga dan 52,1 sentner/ga gacha ortgani

kuzatiladi. Quyida don yetishtirishning asosiy iqtisodiy ko‘rsatkichlari dinamikasi keltirilgan:

1-jadval

Don yetishtirishning asosiy iqtisodiy ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkichlar	2021-yil	2022-yil	2023-yil
Ekin maydoni, ming ga	1580	1620	1650
Yalpi hosil, ming tonna	7200	7600	7900
Hosildorlik, s/ga	45,6	49,3	52,1
Tannarx, ming so‘m/tonna	1450	1680	1850
Sof foyda, ming so‘m/ga	950	1100	1250
Rentabellik darajasi, %	18,5	22,4	27,8

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, tahlil qilinayotgan davrda don yetishtirishning asosiy ko‘rsatkichlari bo‘yicha barqaror o‘shish tendensiyasi shakllangan. Xususan, hosildorlikning ortishi agrotexnik tadbirlarning takomillashuvi, yuqori hosilli navlardan foydalanish hamda ishlab chiqarish jarayonlariga zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi bilan izohlanadi. Shu bilan birga, ishlab chiqarish xarajatlarining ortishi natijasida mahsulot tannarxi ham o‘shib borgan.

Hududlar kesimidagi tahlillar don yetishtirish samaradorligining tabiiy-iqlim sharoitlari va resurslar bilan ta’minlanganlik darajasiga bevosita bog‘liqligini ko‘rsatadi. Jumladan, sug‘orish tizimi rivojlangan hududlarda hosildorlik 60–70 sentner/ga darajasiga yetayotgan bo‘lsa, suv resurslari cheklangan hududlarda bu ko‘rsatkich 30–40 sentner/ga atrofida qolmoqda. Bu esa yer va suv resurslaridan oqilona foydalanish samaradorlikni oshirishning muhim omili ekanligini tasdiqlaydi. Don yetishtirish xarajatlari tarkibi tahlili

shuni ko'rsatadiki, asosiy ulushni mineral o'g'itlar, yoqilg'i-moylash materiallari, urug'lik va mehnat xarajatlari tashkil etadi. So'nggi yillarda resurslar narxining oshib borishi tannarxning ko'tarilishiga olib kelgan bo'lsa-da, hosildorlikning ortishi hisobiga sof foyda va rentabellik darajasida ijobiy o'sish kuzatilmoqda.

O'tkazilgan korrelyatsion tahlillar hosildorlik va ishlab chiqarishda qo'llanilayotgan agrotexnik tadbirlar o'rtasida ijobiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Xususan, mineral o'g'itlardan foydalanish darajasi oshgan sari hosildorlik ko'rsatkichlari ham sezilarli darajada ortib borishi aniqlangan. Shuningdek, texnika va mexanizatsiya darajasi bilan mehnat unumdorligi o'rtasida ham uzviy bog'liqlik mavjud. Iqtisodiy-matematik modellashtirish natijalari esa resurslardan optimal foydalanish sharoitida don yetishtirish samaradorligini sezilarli darajada oshirish imkoniyati mavjudligini ko'rsatadi. Jumladan, ilmiy asoslangan agrotexnik yondashuvlar asosida hosildorlikni 10–15 foizga oshirish va tannarxni 8–12 foizga kamaytirish mumkinligi aniqlandi.

Shu bilan birga, bozor infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi ayrim muammolarni keltirib chiqarmoqda. Xususan, saqlash va logistika tizimidagi kamchiliklar sababli hosilning ma'lum qismi yo'qotilmoqda, bu esa ishlab chiqaruvchilarning iqtisodiy natijalariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Xulosa. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, don yetishtirish qishloq xo'jaligining strategik ahamiyatga ega yo'nalishi sifatida nafaqat oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, balki iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashda ham muhim rol o'ynaydi. So'nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar natijasida ekin maydonlari kengayib, hosildorlik va yalpi hosil hajmida barqaror o'sish kuzatilgan. Bu esa agrotexnologiyalarni takomillashtirish, yuqori hosilli navlardan foydalanish va ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish bilan bevosita bog'liq.

Shu bilan birga, ishlab chiqarish xarajatlarining ortib borishi tannarxning oshishiga olib kelayotgan bo‘lsa-da, hosildorlikning ko‘payishi hisobiga sof foyda va rentabellik darajasida ijobiy natijalarga erishilmoqda. Hududlar kesimidagi tafovutlar esa resurslardan foydalanish darajasi, ayniqsa suv ta‘minoti va infratuzilmaning rivojlanganligi bilan izohlanadi. Bu holat har bir hudud uchun moslashgan agrotexnik yondashuvlarni joriy etish zarurligini ko‘rsatadi.

O‘rganishlar natijasida aniqlanishicha, resurslardan oqilona foydalanish, zamonaviy va resurs tejovchi texnologiyalarni keng joriy etish, ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish hamda boshqaruv tizimini takomillashtirish don yetishtirish samaradorligini oshirishning asosiy yo‘nalishlari hisoblanadi. Shuningdek, bozor infratuzilmasini rivojlantirish, saqlash va logistika tizimini yaxshilash orqali mavjud yo‘qotishlarni kamaytirish va ishlab chiqaruvchilarning iqtisodiy manfaatdorligini kuchaytirish mumkin.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qishloq xo‘jaligini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari (2019–2024 yy.).
2. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. *Qishloq xo‘jaligi ko‘rsatkichlari to‘plami*. – Toshkent, 2023.
3. O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi. *Agrosanoat majmuasini rivojlantirish hisobotlari*. – Toshkent, 2022–2024.
4. Abdullaev Yo., Raximov A. *Qishloq xo‘jaligi iqtisodiyoti*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
5. World Bank. *Agriculture for Development Report*. – Washington DC, 2022.
6. FAO (Food and Agriculture Organization). *Crop Production and Resource Use Efficiency*. – Rome, 2021.